

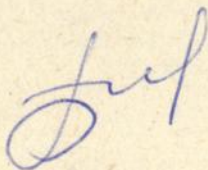
Інститут
педагогіки і психології
професійної освіти АПН України

На правах рукопису

Барановська Лілія Володимирівна

Формування культури мови студентів аграрного вузу
(на матеріалах навчання з дисципліни "Ділова українська мова")

13.00.04 - професійна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата педагогічних наук

Київ - 1995

37.13

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені Максима Гоголя

Науковий керівник: Дьомін Анатолій Іванович - доктор педагогічних наук, професор

Офіційні опоненти: 1. Мацько Любов Іванівна - доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України
2. Миропольська Наталія Євгеніївна - кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Провідна установа: Ніжинський державний педагогічний інститут ім.М.В.Гоголя

Захист відбудеться "21" лютого 1996 р. о 14 годині

на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.61.01 в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України за адресою: 254060, м.Київ -60, вул. М.Берлінського, 9, 5-й поверх, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України (м. Київ, вул. М. Берлінського, 9).

Автореферат розісланий "20" січня 1996 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Г. М. Цибульська

46-34.018

Загальна характеристика роботи

Актуальність та ступінь дослідженості теми дисертації. З часу проголошення Декларації про суверенітет на Україні створюються сприятливі умови для розширення функціонування української мови, державний статус якої вимагає від її носіїв глибокого засвоєння мовних норм, майстерного та активного її використання у всіх галузях життя та діяльності. Однак літературна, нормована мова ще не стала універсальним засобом спілкування людей в усіх сферах, а також в побуті. Культурна мова не є загальноживаною, звичною для мовців. Аналіз сучасного стану мовленнєвої діяльності свідчить про те, що з комунікативною метою ми використовуємо здебільшого мову, в якій поряд з літературними компонентами наявні стилістично знижені, нелітературні елементи.

Тому формування мовної культури залишається надзвичайно актуальною проблемою сьогодення, від вирішення якої в значній мірі залежить питання формування національної свідомості нашого народу. Культура мови сприяє розвитку не лише світоглядного, інтелектуального, але й фахового рівнів досконалості особистості.

Рідну мову людина опановує протягом всього життя. Найбільшою інтенсивністю ця діяльність відзначається в процесі її навчання в загальноосвітній школі.

У вищих навчальних закладах, особливо негуманітарного профілю, вдосконаленню знань з рідної мови, умінь та навичок володіння нею не приділялася до недавнього часу належна увага. І це відображалось на якості підготовки майбутнього фахівця, на рівні його інтелектуального та загального розвитку.

Останнім часом в зазначених вузах у відповідності з навчальним планом проводиться робота з поглибленого опанування певних мовних розділів через вивчення дисципліни "Ділова українська мова".

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Найбільш активною вона є в напрямі засвоєння мовної нормативності - теоретичної основи формування культури мови студентів.

Питання культури мови в різних аспектах вивчалися вченими: І.Білодідом, М.Жовтобрюхом, В.Виноградовим, А.Коваль, Є.Істріною, Г.Васильєвою, Б.Головиним, В.Косгомаровим, Ф.Філіним, О.Ахмановою. В їхніх роботах акцентувалася увага на важливості оволодіння мовцями основами культури мови, на тісному зв'язкові цієї проблеми з питаннями загального мовного розвитку особистості.

Центральним аспектом проблеми є лінгвістичний. Відомі вітчизняні та зарубіжні мовознавці М.Пилинський, С.Єрмоленко, В.Русанівський, Л.Щерба, Г.Винокур, С.Ожегов, Д.Неріус, В.Матезіус, Б.Гавранек, А.Єдлічка, Г.Лерхнер, П. фон Поленц, Й.Ерден вважають, що в даному аспекті культури мови основне місце відволотиться проблемі мовної нормалізації, тобто встановленню норми, зразка.

Розширенню сфери використання нормованої літературної мови в значній мірі сприяли письменники, чия творча спадщина вже стала класикою української літератури. Це Т.Шевченко, Л.Українка, І.Нечуй-Левицький, П.Мирний, М.Коцюбинський, О.Гончар, М.Хвильовий, Г.Косинка, А.Головка, М.Рильський, М.Стельмах, П.Тичина.

Проблема формування культури мови є особливо актуальною сьогодні. Бо українська мова, особливо літературна, ще не стала мовою загальнонародного спілкування. Вона використовується переважно в побуті. А ті, хто нею володіє на певному рівні, часто вживають для вираження думки слова, стилістично знижені (діалектні, жаргонні). Більшості мовців не вистачає мовних засобів для побудови виразного, чіткого, логічного висловлювання.

У вітчизняній педагогічній, лінгво-дидактичній літературі висвітлювалися здебільшого питання, пов'язані з удосконаленням змісту та методики викладання української мови, з розглядом її естетичної функції.

Значна увага приділялась проблемі поглибленого вивчення мови. Однак ці дослідження проводилися на рівні опанування мови учнями загальноосвітніх шкіл України. Поза увагою залишаються вищі навчальні заклади, особливо негуманітарного профілю, аграрні зокрема. І це не випадково, бо в названих освітніх закладах до недавнього часу мовна підготовка не здійснювалась взагалі.

Питання культури мови вивчаються переважно науковцями-лінгвістами. З відомих об'єктивних причин в українській педагогічній та методичній галузях науки спеціальні дослідження з проблеми формування мовної культури не проводилися.

Виходячи з актуальності проблеми, її недостатньої розробки в сучасній теорії та методиці виховання, враховуючи об'єктивну потребу вдосконалення навчально-виховної діяльності аграрних вузів, ми вибрали темою дослідження "Формування культури мови студентів аграрного вузу (на матеріалах навчання з дисципліни "Ділова українська мова")".

Об'єкт дослідження: навчально-виховний процес у сільсько-господарському вузі.

Предметом дослідження є педагогічні умови формування культури мови студентів аграрного вузу.

Мета дослідження: виявлення педагогічних умов формування мовної культури студентів сільськогосподарського вузу.

Гіпотеза дослідження: процес формування культури мови студентів аграрного вузу буде ефективним за умови педагогічного керівництва ним професорсько-викладацьким складом; коли студенти оволодватимуть послідовно складовими культури мови - літературно-мовною правильністю в процесі вивчення "Ділової української мови" та мовною варіативністю під час занять з інших гуманітарних та спеціальних дисциплін. Робота в даному напрямі буде результативною за умови постійного впливу мовної

досконалісті викладачів та мимовільного наслідування їхньої практики студентами в процесі навчально-виховної діяльності.

Відповідно до мети та гіпотези в процесі дослідження вирішувалися такі завдання:

1. Проаналізувати сучасний стан проблеми формування культури мови в аграрному вузі.
2. Виявити, теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування культури мови студентів на основі системи навчальних дисциплін сільськогосподарського вузу.
3. Розробити та експериментально дослідити модель процесу формування культури мови студентів сільськогосподарського вузу.
4. Створити комплекс дидактичних засобів реалізації моделі процесу формування культури мови.
5. Запропонувати основні напрями діяльності викладачів зазначеної категорії вузів з формування культури мови майбутніх фахівців-аграріїв.

Методологічною основою дослідження є теорії пізнання, управління навчальним процесом; основні положення про культуру мови, способи її формування; праці вітчизняних та зарубіжних педагогів-класиків.

Концепція дослідження

Формування культури мови молоді - важливий напрям виховання її духовності. Формування культури мови студентів аграрного вузу є педагогічним процесом, який передбачає цілеспрямовану спільну діяльність викладача та студентів щодо вдосконалення володіння мовою останніми.

Ефективність діяльності в напрямі формування культури мови студентів залежить від злагодженості дій всього професорсько-викладацького складу сільськогосподарського вузу. Результативною буде робота, якщо вона здійснюється переважно в умовах навчальної діяльності студентів, де може бути реалізоване педагогічне керівництво. Ми вважаємо, що педагогічними умовами формування культури мови студентів-аграріїв є використання

лекційних та практичних занять з гуманітарних, загальнофундаментальних, професійних та спеціальних дисциплін. Кожна з них, в залежності від специфіки предмета дослідження, в певному напрямі сприяє опануванню мовної культури.

Фундаментальною ланкою для формування культури мови студентів в сільськогосподарському вузі є "Ділова українська мова". Вона, узагальнивши знання студентів, одержані з мови в загальноосвітній школі, сприяє оволодінню мочною нормативністю, тобто опануванню першим ступенем культури мови. Заняття з цієї дисципліни дають установку на оволодіння студентами другим ступенем культури мови - мовною варіативністю, яка передбачає вироблення умінь та навичок висловлювання логічної, точної, стилістично відповідної, виразної думки. Необхідними педагогічними умовами формування мовної варіативності є заняття з соціально-гуманітарних дисциплін ("Народознавство", "Історія України", "Історія світової та вітчизняної культури"), а також з циклу загальнофундаментальних, професійних та спеціальних дисциплін.

Вирішення завдань дослідження здійснювалось шляхом використання теоретичних та емпіричних методів дослідження:

теоретичні

- аналіз психолого-педагогічної, лінгвістичної літератури;
- моделювання навчально-виховного процесу з формування мовної культури.

емпіричні

- спостереження, бесіди зі студентами, слухачами факультету підвищення кваліфікації, інституту післядипломного навчання керівників та спеціалістів ветеринарної медицини, викладачами; анкетування;
- узагальнення передового досвіду, педагогічний експеримент.

Дослідження проводилось в три основні етапи.

На першому (1989-1992 рр.) аналізувалась філософська, психо-логічна, педагогічна, лінгвістична література з проблеми. Визначались вихідні позиції наукового пошуку, уточнювалися його об'єкт, предмет, робоча гіпотеза, розроблялась загальна концепція.

На другому етапі (1993 р.) моделювався процес формування культури мови, розроблявся діагностичний інструментарій.

На третьому етапі (1994-1995 рр.) здійснювалась дослідно-експериментальна перевірка педагогічних умов формування мовної культури студентів аграрного вузу.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні педагогічних умов формування культури мови студентів-аграріїв, в розробці моделі навчально-виховного процесу з формування мовної культури студентів сільськогосподарського вузу, в розробці змісту основ мовної культури студентів для умов аграрного вузу.

Теоретична значимість дослідження.

Проведено теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування культури мови студентів-аграріїв, основних напрямків формування мовної культури, дидактичних засобів для реалізації цього завдання.

Практичне значення роботи.

Розроблений з культури мови курс викладається в складі дисципліни "Ділова українська мова" студентам аграрного вузу. Цей курс, створений за результатами дослідження, забезпечує підвищення якості підготовки фахівців шляхом вдосконалення їх мовної культури та вмінь налагодження спілкування. За програмою, планами семінарських занять, тематикою рефератів з народознавства, співавтором яких є дисертант, проводиться викладання цього курсу в сільськогосподарському вузі. Публікації з питань дисертаційного дослідження ("Знання з нормативності мови - важливий фактор виховання культури мови студентів аграрних вузів", "Мовна досконалість лектора - важлива передумова виховання культури мови

студентів") використовуються викладачами гуманітарних, професійних та спеціальних дисциплін в методичній та навчальній роботі.

Апробація і впровадження результатів дослідження відбувались шляхом обговорення на засіданнях кафедри соціально-гуманітарних наук Білоцерківського державного сільськогосподарського інституту, кафедри педагогіки УДАУ; результати доповідались атестаційній комісії педагогічного факультету УДАУ (НАУ) в грудні 1994 та 1995 рр.; частково розглядались на науковій конференції професорсько-викладацького складу та аспірантів УДАУ "Проблеми агропромислового комплексу: пошук, досягнення" (березень 1994 р.), на науковій конференції професорсько-викладацького складу та аспірантів НАУ (березень 1995 р.), на Всеукраїнській науково-методичній конференції "Сучасні педагогічні технології у вишій школі" (Вінниця, квітень 1995 р.), на науковій конференції професорсько-викладацького складу БІДСГП "Наукове забезпечення агропромислового комплексу України в сучасних умовах" (травень 1995 р.). За програмою дисципліни "Ділова українська мова з поглибленим вивченням питань культури мови", складеною автором дослідження, відбувається викладання курсу на всіх факультетах Білоцерківського державного аграрного університету.

Вірогідність основних результатів та висновків роботи забезпечується методологічними основами дослідження, теоретичною обґрунтованістю вихідних позицій, адекватністю методів та прийомів до предмета дослідження; публікаціями, що висвітлюють основний зміст дослідження для досить широкого педагогічного загалу; реальними позитивними зрушеннями у формуванні мовної культури студентів-аграріїв через оволодіння ними правильністю та варіативністю мови.

На захист виносяться:

- уточнені поняття культури мови;
- ступені культури мови;

- напрями опанування мовною культурою;
- теоретичні підходи у визначенні мовної правильності та мовної варіативності;
- модель процесу формування культури мови студентів аграрного вузу.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, 2 розділів, висновків, списку використаної літератури, додатків.

У вступі обгрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження; сформульована гіпотеза, методологічна основа; розкриті етапи дослідження, його теоретична та практична значимість, наукова новизна; доведена вірогідність результатів дослідження та їх апробація; сформульовані питання, що виносяться на захист, визначена концепція дисертації.

В I розділі "Теоретичні основи та практика формування культури мови" визначені вихідні концептуальні положення дослідження, зроблений аналіз стану розробки проблеми в педагогічній, психологічній, лінгвістичній науках. Визначені основні критерії культури мови, ступені та рівні оволодіння нею. Подана методика проведення констатуючого експерименту, аналіз його здійснення. В результаті проведення констатуючого дослідження були виявлені особливості мовного спілкування студентів сільськогосподарського вузу, визначені рівні оволодіння ними мовою в процесі навчання в загальноосвітній школі. З'ясовані основні фактори впливу на формування їх мовної культури в довузівський період.

В II розділі "Дослідження педагогічних умов формування культури мови студентів сільськогосподарського вузу" на основі аналізу літератури з проблеми, наслідків констатуючого етапу дослідження визначені та теоретично обгрунтовані педагогічні умови поєднання діяльності викладачів та студентів з формування мовної культури. Вони дали змогу створити уявно-знакову модель процесу формування культури мови

студентів аграрного вузу. Розроблена методика формуючого експерименту з оволодіння аграріями мовною правильністю та мовною варіативністю. Згідно з нею здійснено формування культури мови студентів сільської господарського вузу. Подані методичні рекомендації із формування мовної культури студентів викладачами аграрного вузу.

У висновках сформульовані основні положення, одержані в результаті дослідження.

В додатках подані анкети, контрольні завдання, спеціальні вправи, сценарій вечора, які використані в процесі формування культури мови студентів.

Основний зміст дослідження.

В першому розділі дисертації проаналізована основна література з проблеми формування культури мови. Встановлено 2 аспекти трактування значення самого поняття "культура мови" - теоретичний та практичний. Нами сформульовано визначення культури мови в практичному спрямуванні, яке відображає основні аспекти досліджуваної проблеми: "це якість мови, котра реалізується в процесі мовлення, виявляється в дотриманні мовцем нормативності мови, в майстерному висловлюванні стилістично та ситуативно доцільної думки, єдиної за формою та змістом, підпорядкованої комунікативним намірам мовця."

Виявлено головну проблему дослідження культури мови як науки. Це питання мовної нормалізації. Ми прийняли таке визначення суті поняття "мовна норма" - "це реальний, історично і порівняно стабільний мовний факт, що відповідає системі і нормі мови і становить єдину можливість або найкращий для даного конкретного випадку варіант, відібраний суспільством на певному етапі його розвитку із співвідносних фактів загальнонародної (національної) мови в процесі спілкування." Дане визначення належить М.Пилинському. Докладно проаналізовані різновиди мовної норми (орфоепічна, орфографічна, граматична, лексична,

стилістична), які відображають її тісний зв'язок зі структурою мови. Розмежовані поняття "мовна норма" і "правила". Це не тотожність, бо мовна норма - це сукупність правил мови. Були визначені основні критерії культури мови: мовний (мовної нормативності і правильності), мовно-змістовні (точність, логічність, доступність, чистота, виразність, різноманітність і багатство, доречність, естетичність).

На основі історичних етапів розвитку культури мови як лінгвістичної науки нами розроблені ступені формування культури мови студентів сільськогосподарського вузу: I - ступінь літературно-мовної правильності; II - ступінь мовної варіативності; передбачені основні завдання для оволодіння студентами кожним з них. Визначені 4 рівні оволодіння студентами мовною культурою: високий, достатній, середній, низький.

На основі вихідних теоретичних положень про культуру мови був спланований та проведений констатуючий етап дослідження. Він дав змогу виявити особливості мовного спілкування студентів-аграріїв, визначити рівні засвоєння ними мови в загальноосвітній школі, з'ясувати основні фактори впливу на їх мовну культуру в довузівський період.

За нашими дослідженнями, мова спілкування студентів між собою тісно пов'язана з місцем їх проживання до вступу в інститут, відображає коло вікових інтересів, специфіку організації навчально-виховного процесу у вузі, студентського дозвілля та побуту, пов'язана з майбутнім фахом. Особливості мовного спілкування студентів полягають в специфіці використання лексичного складу мови. В ній поряд з літературною лексикою наявні стилістично знижені компоненти: діалектні, жаргонні слова. Широко використовуються лексеми, пов'язані з сільськогосподарським виробництвом (більшість із студентів до вступу в інститут мешкала в сільській місцевості); наукові терміни, що пов'язані з майбутньою спеціальністю.

В процесі дослідження були виявлені особливості організації спілкування студентів з викладацьким складом. Офіційністю воно відзначається в процесі слухання лекцій, складання іспитів та заліків. На лабораторних, практичних, лабораторно-практичних заняттях панує невимушена, здебільшого неофіційна обстановка. Специфіка ситуації, в якій відбувається комунікація, відображається на якості використання мовних засобів. Офіційність обстановки проведення лекції, іспиту, заліку стимулює студентів до комунікації із викладачами виключно нормованою літературною мовою. Значний вплив на якість мови студентів тут справляє мовна майстерність викладача. Невимушеність, характерна для проведення лабораторно-практичних занять, призводить до зниження рівня літературності мови. Для спілкування використовується розмовна, побутова, іноді й діалектна лексика.

На етапі констатуючого дослідження шляхом анкетування, опитування, виконання письмових робіт були визначені рівні володіння студентами, які щойно вступили до аграрного вузу, усною та писемною формами мови. З 200 чоловік, охоплених дослідженням, 19 студентів (9,5%) віднесено до категорії осіб з високим рівнем вивчення мови та використання мовних засобів під час комунікації, 76 студентів (38%) - особи з середнім рівнем, 105 чоловік (52,5%) - студенти з низьким рівнем опанування мови.

Визначення умовних рівнів володіння мовою випускниками загальноосвітніх шкіл, що вступили до аграрного вузу, дало нам змогу сформулювати такі висновки:

- 90,5% студентів 1-го курсу аграрного вузу віднесено до категорії осіб з середнім та низьким рівнем володіння усною та писемною формами мови; в них відсутні ґрунтовні знання з мовної нормативності та практичні уміння й навички побудови логічного, зрозумілого, доречного висловлювання.

Такий стан засвоєння мови пояснюється, на нашу думку, певними об'єктивними причинами: вибір майбутнього фаху був своєрідною установкою на поглиблене вивчення в загальноосвітній школі основ дисциплін природничого, математичного, а не гуманітарного циклів; вступні іспити до аграрного вузу до недавнього часу не вимагали ґрунтовної підготовки з мови. оцінювались недиференційовано ("зараховано") або були зовсім відсутні (до уваги при вступі до вузу бралася оцінка з мови, одержана на випускному іспиті в школі).

Робота зі студентами першого курсу на констатуючому етапі дослідження дала змогу виявити основні фактори впливу на їх мовну культуру. Вона допомогла окреслити напрями формування культури мови студентів-аграріїв:

- опанування дисципліни "Ділова українська мова", яка закріпить або дасть ґрунтовні знання з нормативності мови;
- оволодіння змістом гуманітарних дисциплін, пов'язаних з історією, побутом, культурою українського народу, який допоможе розширити словниковий склад мови за рахунок доречної народної лексики;
- заняття з професійних та спеціальних дисциплін сприятимуть насиченню мови студентів лексикою, пов'язаною з майбутнім фахом;
- мовна досконалість викладачів-лекторів повинна бути взірцем для наслідування студентами.

В другому розділі дисертаційного дослідження на основі даних констатуючого експерименту були теоретично обґрунтовані педагогічні умови формування культури мови студентів аграрного вузу. Розмежовано значення педагогічних понять "формування" та "виховання". Нами зроблено визначення поняття "формування культури мови" - це процес і результат діяльності викладачів і студентів у напрямі оволодіння мовною культурою. В першому значенні - це процес дії цілеспрямованого і стихійного впливів на опанування мовною культурою, в другому -

результат дії зазначених факторів на мову та мовленнєву діяльність студента в оволодінні ним певним еталоном, зразком - мовною культурою.

Ми вважаємо, що в аграрному вузі необхідно активізувати дію цілеспрямованого, систематичного впливу на формування культури мови студентів, щоб зменшити дію стихійних факторів, які не завжди позитивно впливають на опанування ними мови.

Ми уточнили значення поняття "педагогічні умови формування культури мови". На нашу думку, це "обстановка, в якій організується та проводиться під керівництвом викладача цілеспрямована робота з формування мовної культури, та обставини, які на неї впливають."

Важливими педагогічними умовами формування культури мови студентів-аграрів (за наслідками констатуючого етапу дослідження) є:

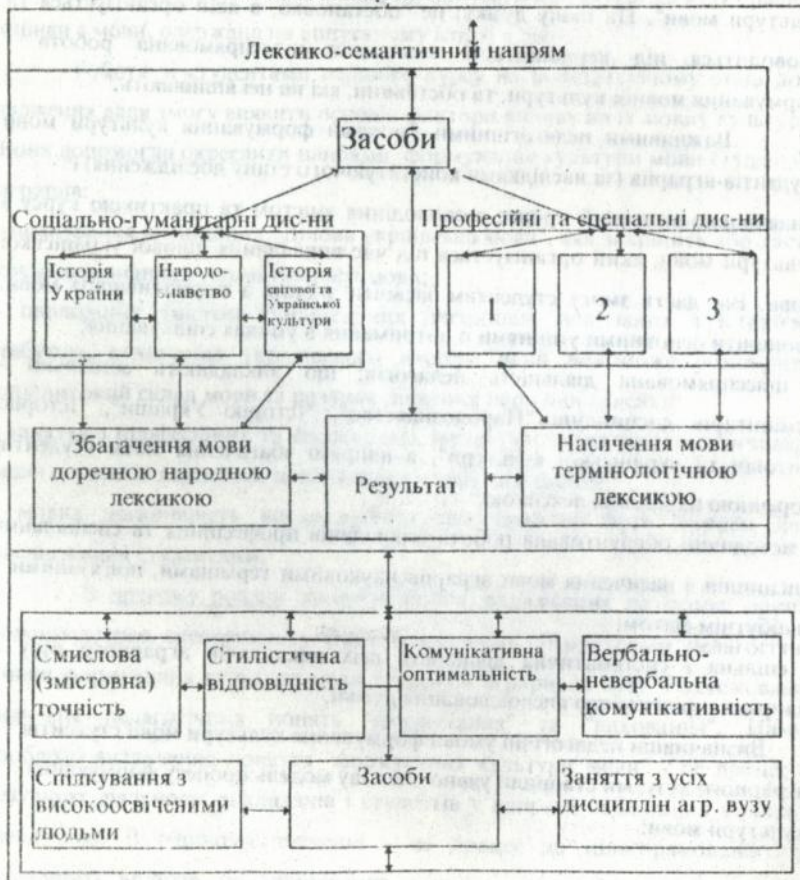
- навчально-виховний процес з оволодіння змістом та практикою курсу з культури мови, який організується під час викладання ділової української мови. Він дасть змогу студентам засвоїти знання з нормативності мови, оволодіти основними вміннями її дотримання в умовах спілкування;
- цілеспрямована діяльність педагогів, що викладають соціально-гуманітарні дисципліни "Народознавство", "Історію України", "Історію світової та української культури", в напрямі збагачення мови студентів доречною народною лексикою;
- методично обгрунтована робота викладачів професійних та спеціальних дисциплін з насичення мови аграріїв науковими термінами, пов'язаними з майбутнім фахом;
- спільна і систематична діяльність всіх викладачів аграрного вузу в напрямі варіативного висловлювання думки.

Визначивши педагогічні умови формування культури мови студентів аграрного вузу, ми створили уявно-знакову модель процесу формування культури мови:

Модель
процесу формування культури мови студентів аграрного вузу.
Літературно-мовна правильність

Ділова українська мова
з поглибленим вивченням
питань культури мови

Мовна варіативність

За створеною нами моделлю проводилася робота з оволодіння аграріями літературно-мовною правильністю та мовною варіативністю - I та II ступенями культури мови. Тобто, в 2 етапи здійснювався формуючий експеримент.

Для реалізації завдань формуючого експерименту були створені нові умови: розроблена програма з курсу "Ділова українська мова з поглибленим вивченням питань культури мови"; підібраний дидактичний матеріал до кожного з її розділів; розроблені контрольні роботи для визначення рівнів засвоєння студентами літературно-мовної правильності; з метою опанування аграріями мовною варіативністю були розроблені методичні рекомендації для викладачів загальнофундаментальних, професійних та спеціальних дисциплін з вивчення наукової термінології. З викладачами соціально-гуманітарних дисциплін організовувалися засідання циклової комісії з питань проведення цілеспрямованої роботи зі студентами в напрямі насичення їхньої мови доречною народною лексикою.

Була підготовлена спеціальна методика спостереження та аналізу лекцій викладачів, котрі досконало володіють знаннями з мовної нормативності та умінями й навичками майстерного використання мовних та позамовних засобів для організації спілкування. Розроблені критерії для визначення рівнів засвоєння студентами аграрного вузу мовної нормативності та мовної варіативності.

Для проведення формуючого експерименту з опанування аграріями літературно-мовною правильністю були відібрані 72 студенти 3-х експериментальних груп I курсу факультету ветеринарної медицини. Паралельно, в 5-ти контрольних групах проводилося навчання студентів ділової української мови. Однак вони не одержали чіткої установки на оволодіння культурою мови, не мали спеціально підготовленого

дидактичного матеріалу. В процесі викладання мови в зазначених групах не зверталась увага на ступені, критерії культури мови.

Студенти експериментальних груп послідовно засвоювали теоретичні поняття мовної культури: "культура мови", "літературна мова", "мовна норма", її різновиди, ступені, критерії культури мови. Поглиблено опановували, переважно в практичному аспекті, стилістику мови. Особлива увага зверталася на засвоєння лексичного багатства української мови: активного та пасивного його складу, докладно аналізувалися засоби, що поліпшують виразність мови. Значне місце посідала діяльність з активного збагачення мови студентів професійною лексикою. Вправління з мовним матеріалом сприяли очищенню мови студентів від стилістично знижених компонентів - діалектних та жаргонних слів. Написання творчих робіт з національної проблематики допомагало введенню у вжиток студентами доречних народних слів.

Ефективність роботи в напрямі опанування студентами літературно-мовної правильності була перевірена шляхом написання ними контрольної роботи. До її складу ввійшло 10 завдань, успішне виконання яких передбачало наявність у студентів знань про значення поняття "культура мови", "мовна норма"; умінь визначати стилі мови та давати їм докладну характеристику; розмежовувати діалектну та доречну народну лексику; навичок вживання наукових термінів, пов'язаних з майбутнім фахом; вживання в практичному аспекті знань про різновиди мовної норми.

Завдання виконувалися й студентами контрольних груп.

Робота оцінювалася за допомогою 4-бальної системи.

Результати письмової роботи, яку писали студенти, задіяні в експерименті, дали можливість на основі розроблених нами критеріїв визначити рівні оволодіння ними мовною нормативністю. 18,1% (13 осіб) - це мовці з високим рівнем опанування літературно-мовної правильності; 56,9% (41 особа) - з достатнім; 25% (18 осіб) - з середнім. Результати робіт

студентів контрольних груп були такими: високий рівень - 2.4 % (3 особи), достатній - 29.6% (38 осіб), середній - 57% (73 особи), низький - 10.9% (14 осіб). Студенти контрольних груп мають здебільшого загальні знання про культуру мови. Вони не розмежовують теоретичного, практичного та етичного аспектів її вивчення. Не виділяють ступені оволодіння мовною культурою. Слабкими є їх знання з теоретичного напрямку мовної правильності (відсутні чітке визначення мовної норми, докладна характеристика лексичного та орфографічного її різновидів). Більшість студентів (85%) не розмежували діалектну та доречну народну лексику.

Знання з нормативності мови стали основою для формування культури мови на вищому рівні - оволодінні мовною варіативністю. З цією метою активно використовувались педагогічні можливості навчальних занять з гуманітарних дисциплін ("Народознавство", "Історія України", "Історія світової та української культури"), професійних та спеціальних. Матеріал дисциплін першого циклу формував мовну культуру в лексико-семантичному напрямі, сприяв через різноманітні форми роботи (розповідь викладача, демонстрація предметів побуту, культури, ілюстрація, самостійна робота з історичною та етнографічною довідковою літературою, словникова робота з народною лексикою) збагаченню мови студентів доречними народними словами. Ефективність спільної діяльності викладачів та студентів на заняттях з зазначених дисциплін в напрямі формування мовної культури перевірена за допомогою письмової роботи. До її складу ввійшли питання, що з'ясовували розуміння студентами значення самого поняття "доречна народна лексика", вміння розмежовувати доречні народні та діалектні назви. Студенти визначали лексичне значення окремих історичних та етнографічних понять; за допомогою доречних народних слів складали сценарії свят календарної та родинної обрядовості. Результати письмової роботи дали змогу зробити

висновки: доречна народна лексика збагатила мову студентів, розширила її синонімію; вона є важливим засобом пізнавальної діяльності.

Логічним продовженням роботи зі студентами, яка проводиться на заняттях з гуманітарних дисциплін в напрямі формування мовної варіативності, є діяльність професорсько-викладацького складу на заняттях із загальнофундаментальних, професійних та спеціальних дисциплін. Вона спрямована на насичення мови аграріїв термінологічною лексикою, пов'язаною з майбутнім фахом. Вивчення спеціальних слів проводилося за складеною нами схемою:

- введення терміна у вжиток;
- з'ясування лексичного значення, етимології спеціального слова;
- надання установки на запам'ятовування терміна;
- введення лексики в контекст;
- перевірка ефективності процесу її запам'ятовування.

За розробленими нами та викладачами спеціальних дисциплін методичними рекомендаціями проводилась робота, що передбачала системність вивчення термінів. Її центральною ланкою були постійні вправлення з наскрізними термінами. Важливу роль відігравав прийом актуалізації опорних знань студентів у вивченні спеціальних слів. Доцільність цієї цілеспрямованої діяльності перевірялась шляхом виконання письмової роботи. В ній мали місце завдання з розмежування загальноповсюдних слів і термінологічної лексики; із з'ясування значення наскрізних термінів; виявлення в спеціальних текстах професійних слів; з'ясування за поданим визначенням назви хвороби тощо.

Робота підтвердила доцільність використання згаданої методики. Студенти оволоділи ґрунтовними знаннями з наукової термінології, пов'язаною з майбутнім фахом. Добре оперують ними.

Мовна варіативність студентів в напрямках змістовної точності, стилістичної доцільності, комунікативної оптимальності, вербально-

невербальної комунікативності формувалася шляхом організації спостережень студентів (під керівництвом педагога-філолога) за мовою досвідчених викладачів-лекторів, котрі на високому рівні володіють знаннями з нормативності мови та вміннями майстерного використання вербальних та невербальних засобів у спілкуванні. Мовно-мовленнєва здатність людей зазначеної категорії аналізувалася за виробленою нами схемою. До її складу увійшли питання: 1. Показники мовної культури викладача-лектора. Позитивні фактори налагодження спілкування (дотримання мовних норм, уміння майстерно висловлювати думку).

2. Елементи, що перешкоджають активному усвідомленому сприйняттю лекційного матеріалу, налагодженню спілкування (мовні, змістовно-мовні недоліки; позамовні недоліки).

Мовну варіативність студенти опановували й через інші форми роботи: спілкування з викладачами в процесі навчання, постійні вправлення на практичних заняттях під контролем педагогів.

Мовною варіативністю аграрії оволодівали в процесі засвоєння усної та писемної форм мови. Однак для перевірки ефективності роботи в даному напрямі та з метою чіткої фіксації рівнів оволодіння студентами мовною варіативністю використано в основному методи писемного контролю.

Комплексна письмова робота, яку виконували студенти трьох експериментальних та трьох контрольних груп 3 курсу факультету ветеринарної медицини дала змогу одержати узагальнені дані про оволодіння ними найбільш значущими аспектами культури мови і мовної варіативності зокрема. Завдання тематично були пов'язані з матеріалом гуманітарних та спеціальних дисциплін, що вивчаються в аграрному вузі.

Студенти писали твір-мініатюру, розкриваючи зміст прислів'я; складали сценарій обряду, використовуючи доречну народну лексику;

описували етіологію, патогенез, клінічні ознаки, лікування певних хвороб сільськогосподарських тварин.

За результатами робіт студентів, задіяних в експерименті, їх умовно віднесено до 3-х груп. Перша - 16,9% (11 осіб) - студенти, які володіють уміннями точно, логічно висловлювати думку, доречно використовуючи багатий словник. За вимогами стилістичної відповідності ними вміло вжиті спеціальні слова - в науковому стилі, доречні народні - в описі обряду; загальнозживані, збагачені засобами виразності - в художньому та публіцистичному. Це мовці з високим рівнем опанування мовної варіативності. Друга група студентів - 67,7% (44 чол.) - особи, які на належному рівні виявили вміння логічного розкриття думки. Словниковий склад їхньої мови дав змогу чітко і точно з'ясувати зміст прислів'я, описати обряд та ін. Лексика, яку вони використовують, нормована. Найвні в їхній мові, однак в незначній кількості, засоби виразності. Вдало використовують доречну народну лексику, доцільно і правильно вживають наукові терміни. Це студенти з достатнім рівнем оволодіння мовної варіативності. До третьої групи студентів (15,4% - 10 чол.) належать особи, які можуть витримати в основному точність, логічність викладення думки. Вживають переважно нормовану лексику. Однак в їхній мові наявні в незначній кількості діалектні на розмовно-побутові слова. Доречно вміють використовувати народні назви, спеціальні слова. Словниковий склад їхньої мови не вирізняється багатством та різноманітністю. Це студенти з середнім рівнем оволодіння мовної варіативності.

В контрольних групах мовною варіативністю оволоділи на високому рівні - 8,8 % (9 чол.), на достатньому - 38,2 % (39 чол.), на середньому - 44,2 % (45 чол.), на низькому - 8,8 % (9 чол.).

Дослідження педагогічних можливостей навчально-виховного процесу аграрного вузу в напрямі формування культури мови студентів, здійснене на основі аналізу психологічної, педагогічної, лінгвістичної літератури, а

також результатів експериментальної роботи, дозволило зробити такі висновки:

1. Були виявлені у відповідності зі специфікою навчально-виховного процесу аграрного вузу та особливостями підготовки студентів до роботи за майбутнім фахом педагогічні умови формування культури мови студентів.

2. Педагогічні умови проявляються в різних іпостасях в залежності від ступеня оволодіння студентами культурою мови. Основною педагогічною умовою в процесі опанування літературно-мовної правильності є навчально-виховний процес з оволодіння змістом та практикою занять з ділової української мови.

Мовна варіативність (II ступінь культури мови) формувалася на основі знань з нормативності мови. З цією метою були задіяні певні педагогічні умови: цілеспрямована діяльність педагогів, що викладають соціально-гуманітарні дисципліни "Народознавство", "Історію України", "Історію світової та української культури" із збагачення мови студентів доречною народною лексикою; методично обгрунтована робота викладачів професійних та спеціальних дисциплін з насичення мови аграріїв науковими термінами, пов'язаними з майбутнім фахом; систематична та цілеспрямована спільна діяльність викладачів всіх навчальних дисциплін аграрного вузу в напрямі вироблення практичних умінь та навичок варіативного висловлювання думки з дотриманням вимог стилістичної доцільності, смислової точності, єдності форми та змісту, доречного використання в комунікації невербальних засобів.

3. Мовна варіативність студентів формувалася під впливом зазначених педагогічних умов в таких напрямках: лексико-семантичному, стилістичної доцільності та смислової точності, комунікативної оптимальності, невербальної комунікативності.

4. Вплив задіяних педагогічних умов дав змогу сформувати елементарну мовну культуру студентів. Ефективність роботи в даному напрямі підтвердили результати дослідження. Літературно-мовною правильністю оволоділи на високому рівні 18,1% студентів експериментальних груп, на достатньому - 56,9%, на середньому - 25%.

5. Робота з формування мовної варіативності мала певні позитивні наслідки. 16,9% студентів, охоплених експериментом, оволоділи 2-м ступенем культури мови на високому рівні, 67,7% - на достатньому, 15,4% - на середньому рівні.

6. Проведене дослідження не вичерпує всієї проблематики формування культури мови студентів аграрного вузу. Актуальними й на перспективу залишаються питання:

- організація процесу формування мовної варіативності та мовної майстерності студентів-аграріїв;
- методичне забезпечення процесу формування культури мови студентів сільськогосподарського вузу.

Основний зміст дослідження відображено в таких публікаціях:

1. Знання з нормативності мови - важливий фактор виховання культури мови студентів аграрних вузів // Проблеми агропромислового комплексу: пошук, досягнення; Матеріали наук. конференції професорсько-викладацького складу та аспірантів НАУ. - К., 1994. - С. 70.

2. Педагогічні умови виховання культури мови студентів аграрних вузів // Вчені Білоцерківського державного сільськогосподарського інституту - виробництва. - Біла Церква, 1994. - С. 201-202. Тези доп. наук.-практ. конференції.

3. Народознавство; Програма, плани семінарських занять і тематика рефератів / Укл. Нестеров О.В., Юхименко П.І., Барановська Л.В. - Біла Церква, 1995. - 16 с.

4. Мовна досконалість лектора - важлива передумова виховання культури мови студентів // Наукове забезпечення агропромислового комплексу України в сучасних умовах; Матеріали наук.-практ. конференції, присвяченої 75-річчю Білоцерківського державного сільсько-господарського інституту. - Біла Церква, 1995. - С. 187-188.
5. Роль знань зі спеціальної термінології в процесі оволодіння студентами сільськогосподарських вузів майбутнім фахом // Наукове забезпечення агропромислового комплексу України в сучасних умовах; Матеріали наук.-практ. конференції, присвяченої 75-річчю Білоцерківського державного сільськогосподарського інституту. - Біла Церква, 1995. - С. 193-194.
6. Виховання культури мови студентської молоді - важлива передумова її духовного збагачення // Молодіжна політика в Білій Церкві: перші кроки, тривоги і надії. - Біла Церква: Буква. 1995. - С. 45-48.
7. Система роботи з науковим терміном - важливий фактор виховання культури мови студентів аграрних вузів // Сучасні педагогічні технології у вищій школі; Матеріали Всеукр. наук.-метод. конф. - Вінниця, 1995. - С. 13
8. Естетичне виховання у малокомплектній школі // Початкова школа. - 1986. - № 12. - С. 40-43.
9. Однотемні уроки українського читання // Початкова школа. - 1990. - № 11. - С. 31-34.

Барановская Л.В. Формирование культуры речи студентов аграрного вуза (на материалах обучения по дисциплине "Деловой украинский язык").

Диссертация в виде рукописи на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности: 13.00.04 - профессиональная педагогика. Институт педагогики и психологии профессионального образования АПН Украины, Киев, 1995.

Автором выявлены, теоретически обоснованы, экспериментально проверены педагогические условия формирования культуры речи студентов сельскохозяйственного вуза.

Исследованы основные этапы достижения культуры речи - литературно-языковой правильности и языковой вариативности; критерии для определения уровней овладения студентами сельскохозяйственного вуза языковой культурой.

В соответствии с моделью, созданной автором, была сформирована культура речи студентов-аграриев.

Система работы в данном направлении способствует совершенствованию личности как в лингвистическом, так и в общем интеллектуальном аспектах; повышает качество подготовки специалистов.

Baranovska Lilia Volodymyrivna. Language culture training of students of an agricultural institute (on the materials of training on the discipline "Business Ukrainian language").

Dissertation as a handwriting presented for a scientific degree of the candidate of Pedagogical sciences (Ph.D. in Pedagogical sciences), speciality 13.00.04 - Professional pedagogics. Institute of Pedagogy and Psychology of Vocational Education of the Ukrainian Academy of Pedagogical Sciences, Kyiv, 1995.

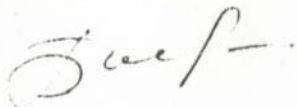
Theoretically substantiated, experimentally proved pedagogical conditions of language culture training of students of an agricultural institute are discovered by the author. The main stages of achievement of language culture - language-

literary correctness and language variability; criteria for defining of levels of mastering of language culture by students of an agricultural institute are investigated.

According to the model made by the author the language culture of the students was formed.

The system of work in this field favoured the improvement of a man both in linguistic and general intellectual aspects, improves his speciality.

Ключові слова: культура мови, мовна норма, літературно-мовна правильність, мовна майстерність, мовна варіативність, педагогічні умови, критерій, ступінь, рівень, модель.

Підписано до друку 18.01.96
Формат 60x84/16 Ум.друк.л. 1,0
Тираж 100 прим. зам. № 21

Ротапринт. Інститут землеустрою УААН
м.Київ, вул.Народного ополчення,3

291052

AB 34.008